

Білоус В. С. Впровадження ідей і практик відкритої науки і відкритої освіти – вектор діяльності університетських бібліотек. *Наукові аспекти в роботі бібліотек ЗВО* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 23 жовт. 2024 р., Вінниця / Вінниц. обл. метод. об'єднання б-к ЗВО, Наук. б-ка ВНМУ ім. М. І. Пирогова ; уклад. М. І. Мельник ; ред. Л. В. Сухарева ; відп. за вип. Н. М. Кравчук. Вінниця, 2024. (52 с.)

УДК 027.7:[001.92+37.014.12]

Білоус В. С.,
директор бібліотеки
ВДПУ імені Михайла Коцюбинського

**Впровадження ідей і практик відкритої науки і відкритої освіти –
вектор діяльності університетських бібліотек**

Анотація. У статті висвітлено основні напрями наукової діяльності бібліотеки закладу вищої освіти. Підкреслено важливість та значення відкритої науки. Виокремлено діяльність із підтримки відкритих освітніх ресурсів як елементу відкритої науки та відкритої освіти. Акцентовано увагу на досвід роботи бібліотеки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, аджею якої є формування відкритих освітніх ресурсів та забезпечення до них доступу.

Ключові слова: наукова діяльність бібліотеки; відкрита наука; відкриті освітні ресурси; інституційний репозитарій; бібліотеки закладів вищої освіти; бібліотека Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

**Implementation of ideas and practices of open science and open education -
vector of activities of university libraries**

Abstract. The article highlights the main areas of scientific activity of the library of the institution of higher education. The importance and value of open science is emphasized. The activity of supporting open educational resources as an element of open science and open education is singled out. Attention is focused on the experience of the library of the Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsiubynskyi, the agenda of which is the formation of open educational resources and ensuring access to them.

Keywords: scientific activity of the library; open science; open educational resources; institutional repository; libraries of higher education institutions; library of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University.

Глобалізація та інформатизація суспільства, тенденція інтеграції до європейського освітнього простору, ризики останніх років створюють виклики системам науки й освіти, вносять радикальні зміни в наукову діяльність закладів вищої освіти, в традиційну роботу бібліотек. Новітні інформаційно-комунікаційні технології генерування, поширення та передачі знань, дистанційні форми навчання, застосування відповідних умінь і навичок, ставлять високі вимоги перед сучасною бібліотекою, вимагають впровадження якісних змін у всі сфери її діяльності.

Відповідно до «Стратегії розвитку бібліотечної справи в Україні до 2025 року» бібліотеки України є базовим елементом культурної, наукової, освітньої, інформаційної інфраструктури країни. Серед завдань бібліотеки – формування, зберігання та використання інформаційних ресурсів, створення системи відкритого доступу до інформації, якісне та оперативне бібліографічно-бібліотечне обслуговування студентів та викладачів університету. Прискорення темпів науково-технічного прогресу, ризики

останніх років посилюють важливість відкритої освіти та впровадження в навчальний процес відкритих освітніх ресурсів, які є потужним допоміжним інструментом та ключовим елементом відкритої науки та відкритої освіти.

Виходячи з завдань бібліотека Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського формулює довгострокові цілі і короткострокові завдання на виконання традиційними та інноваційними бібліотечними формами основної місії університету, що сконцентровано у формулі: навчати – досліджувати – виховувати – популяризувати. У цій формулі закладено наукову складову діяльності бібліотеки.

У складних реаліях останніх років (в умовах дії обмежувальних заходів, введених з метою недопущення поширення коронавірусної інфекції, повномасштабної війни з російським агресором), бібліотека визначила своїм пріоритетом діяльності подальше формування якісного контенту, обслуговування користувачів у різних форматах, максимально забезпечуючи інформацією наукові, навчальні та соціокультурні запити університету, надання вільного доступу до інформації усім категоріям споживачів. Війна перекреслила плани бібліотеки, поставила нові завдання та виклики, внесла суттєві зміни у її роботу. На часі акценти бібліотеки спрямовуються на формування електронних ресурсів, популяризацію ідей відкритого доступу, побудову загальнодоступних архівів наукової інформації, підвищення вебометричного рейтингу університету [2].

Бібліотека є інформаційною основою, яка містить у собі впорядкований фонд електронних документів, сформованих у відповідних параметрах і програмно-технологічне забезпечення, що дозволяє створювати, опрацьовувати, використовувати та зберігати цей фонд [6]. Бібліотечні фахівці засвоїли складний інтегрований технологічний цикл, що включає послідовність наукомістких процесів комп'ютерного оброблення документних масивів: бібліографування, реферування, аналітико-синтетичне опрацювання документів, проведення статистичних досліджень, в т. ч. наукометричних.

Університетська бібліотека, як інформаційний центр, взяла на себе відповідальність за поширення результатів наукових досліджень та навчально-методичних матеріалів у світовому інфопросторі, створила значний масив інтернет-ресурсів різноманітної спрямованості, об'єднаних єдиним вікном доступу до них через веб-сайт бібліотеки, що є складовою сайту університету. Веб-сайт об'єднує електронні ресурси документного спрямування (у формі електронних каталогів, баз даних, електронних бібліотек, інституційних репозитаріїв, тематичних цифрових активів, електронних журналів).

На сайті сформовано списки галузевої бібліографії за основними розділами знань наукової, навчально-методичної літератури та статей з періодики. Розроблено комплексну методику пошуку та відбору видань у базах даних електронного каталогу та мережі інтернет за темами науково-дослідної діяльності.

Сьогодення поставило перед бібліотеками закладу вищої освіти завдання переходу від інформаційного суспільства до відкритої бібліотеки та суспільства знань. Вивчення проблем і переваг відкритого доступу до наукового та освітнього надбання є актуальною темою, особливо сьогодні, коли перед Україною постає безліч викликів, які необхідно подолати. Зокрема, потрібно створити умови для здобуття освіти в умовах війни та вимушеної міграції – з одного боку, та забезпечити євроінтеграційні процеси, врахувати тенденції глобалізації – з іншого. Усе це зумовлює гостру необхідність пошуку нових підходів до розвитку освіти і науки, що мають відповідати вимогам сучасності, задовольняти наукові та освітні потреби українців. Особливого значення набуває впровадження нових форматів представлення даних, збільшення е-ресурсів, як важливого джерела задоволення інформаційних потреб різних категорій користувачів, створення бібліотечних сервісів для віддалених користувачів, створення та використання відкритих освітніх ресурсів [5].

З огляду на те, що академічні бібліотеки України майже два десятиліття активно втілювали ідеї відкритості в життя, сьогодні знаковим напрямом роботи бібліотек є різновекторна діяльність із підтримки відкритих освітніх ресурсів (Open Educational

Resources, OER) як елементу відкритої науки та відкритої освіти. У цьому контексті зазначено «важливість формування екосистеми відкритих освітніх ресурсів у закладах вищої освіти для подолання кризи нестачі сучасного доступного освітнього контенту українською мовою та формування пулу безоплатних, доступних, інклюзивних відкритих підручників для вищої освіти в період воєнного стану» [4].

Бібліотеки активно підтримують філософію та практики відкритості наукових досліджень, формуючи цифрові наукові та навчальні колекції, надаючи доступи до міжнародних баз даних, працюючи як цифрові видавці наукових журналів відкритого доступу, постійно розширюючи асортимент бібліотечних послуг для викладачів та здобувачів вищої освіти.

Одним із ключових елементів дослідницької е-інфраструктури, що забезпечує відкритий доступ до навчальних матеріалів, результатів наукових досліджень, є інституційні репозитарії, що пропонують самоархівування навчальних та наукових документів. Це один із способів забезпечення «зеленого» шляху до відкритого доступу, що успішно виконують фахівці академічних бібліотек закладів вищої освіти [3].

Сьогодні бібліотеки закладів вищої освіти України підтримують політику відкритої науки, виступають посередниками у взаємодії з видавцями та авторами відкритих ресурсів, активно долучаються до популяризації відкритих освітніх ресурсів, створюють контент, де міститься інформація та корисні посилання про відкриті освітні ресурси (міжнародні відкриті освітні ресурси, відкриті освітні ресурси українською мовою, відкриті підручники та книги, журнали, освітні навчальні онлайн курси), проводять інформаційну роботу серед користувачів щодо можливостей та переваг використання відкритих ресурсів, сприяють унормуванню видань, створених викладачами відкритих підручників/посібників на основі ліцензій Creative Commons, стимулюють дослідження та інновації у галузі їх використання.

Дослідивши зарубіжний та вітчизняний досвід щодо відкритої освіти, беручи за основу досвід Наукової бібліотеки Українського державного університету науки і технологій бібліотека Вінницького педуніверситету, використовуючи тактику маленьких кроків – Step by step, планує разом з науковцями університету долучитися до впровадження нового вектору руху в напрямі цифрового видавництва оригінальних відкритих підручників.

2012 р. бібліотека університету приєдналася до Всеукраїнського проєкту «Відкритого доступу», що об'єднав провідні бібліотеки ЗВО України. Координатором проєкту є бібліотека Київського національного університету «Києво-Могилянська академія». З 2013 р. функціонує Інституційний репозитарій (<https://dspace.vspu.edu.ua/>), який зареєстровано у міжнародних реєстрах OpenDOAR та ROARMAP. У репозитарії накопичуються документи наукового, навчального та методичного призначення, активно формуються кафедральні репозитарії академічних текстів студентів, електронні версії яких зберігаються в Інституційному репозитарії бібліотеки [1].

ВДПУ імені Михайла Коцюбинського запроваджує у дистанційне та змішане навчання нову модель інформаційних ресурсів – OER із подальшою інтеграцією в навчальні курси дисциплін. Саме тому науковий вектор у діяльності бібліотеки Вінницького педуніверситету спрямований на вироблення та впорядкування нових знань, продуктів та послуг. Використовуючи різноманітні форми і методи роботи, бібліотека впроваджує новітні освітні стандарти, серед яких – ресурси відкритого доступу.

У планах бібліотеки – сприяти підвищенню рівня обізнаності викладачів і бібліотекарів про важливість OE й OER та їхні переваги організовуючи заходи з інформаційної культури, проводячи вебінари, відкриті відеолекції, наради із завідувачами кафедр і викладачами, публікуючи статті у наукових журналах, виступаючи з доповідями на конференціях, а також через створену на сайті бібліотеки сторінку «Відкриті освітні ресурси».

На сайті бібліотеки створено контент «Відкриті освітні ресурси ВДПУ імені Михайла Коцюбинського», який містить посилання на Institutional Repository of Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University (IrVspu), підручники та навчальні посібники, окремо виділено колекцію «відкриті освітні ресурси кафедр університету».

Спільні зусилля науковців та спеціалістів бібліотеки сприяють розширенню представництва університету в українській та світовій науковій спільноті, впливають на покращення наукометричних показників університету, забезпечують якісну та ефективну підготовку майбутнього вчителя.

Покроковий гайд зі складання та реалізації окресленого плану дій передбачає визначення мети та розв'язання основних завдань: вивчення та систематизація ключових ознак феномену відкритої освіти та відкритих освітніх ресурсів; визначення основних ризиків впровадження відкритих освітніх ресурсів та можливостей їх подолання; призначення відповідальних та виконавців плану.

Пріоритетні напрями розвитку бібліотеки спрямовані на:

- дотримання європейських цінностей, спричинених глобалізацією та інтеграцією в Європейське і світове товариство;
- підвищення якості діяльності бібліотеки вищого навчального закладу у зв'язку з реформуванням освіти;
- забезпечення вільного та необмеженого доступу до інформації усіх категорій споживачів, їхня інтегрованість у веб-простір.

На часі важливим є створення відкритих освітніх ресурсів: електронних підручників та посібників (текстових безоплатних, відкритих, доступних), що сприятиме поліпшенню умов та якості навчання здобувачів вищої освіти, підвищить імідж університету, викладачів, студентів та працівників бібліотеки. Співпраця бібліотеки з факультетами, кафедрами, партнерські відносини з викладачами сприяє залученню бібліотеки до процесів цифрового видавництва оригінальних відкритих електронних підручників і навчальних посібників.

Бібліотечний працівник є посередником між вченим як споживачем й інформацією, а бібліотека – комунікаційним каналом, який забезпечує рух документної інформації у часі та просторі. Виступаючи комунікаційним посередником між читачами та знаннями, бібліотека гарантує оперативність, повноту, цінність, пертинентність наданої інформації.

Сьогодні необхідно акцентувати увагу й на напрямках наукової комунікації в електронному середовищі, що базується на феномені «відкритого контенту». Робота бібліотеки щодо інформаційного забезпечення наукових досліджень університету направлена на формування відкритого інформаційного простору, можливість доступу до інформації на різних типах носіїв та їх комплексне поєднання, сприяє створенню гнучкої інфраструктури інформаційного забезпечення професорсько-викладацького складу, аспірантів, магістрантів та студентів університету, успішному задоволенню їх інформаційних потреб та запитів, розширенню спектру послуг та сервісів бібліотеки.

Наразі змінюється позиція бібліотеки у взаємовідносинах з користувачами, переглядаються вимоги до бібліотечного сервісу молодих науковців, індивідуальних і групових форм інформаційного забезпечення. Бібліотека займає усе більш активну позицію в інформуванні користувачів і пропонує їм ряд нових послуг з забезпечення наукової діяльності університету.

За рахунок стрімкого розвитку інформаційних технологій набувало важливого значення підвищення інформаційної культури користувачів, особливо молодих науковців університету. З метою формування інформаційної культури молодих науковців провідні фахівці бібліотеки проводять заняття з магістрантами, знайомлять їх з основами інформаційних та бібліотечно-бібліографічних знань, правилами користування довідково-бібліографічним апаратом, основними вимогами до оформлення результатів наукових пошуків та бібліографічного списку літератури тощо.

Бібліотека бере участь у заходах в рамках Міжнародного тижня відкритого доступу, у традиційних загально університетських днях академічної доброчесності, долучається до заходів, які проходять у навчальних закладах області. Зокрема, бібліотека провела онлайн-практикум «Електронні наукові та освітні ресурси, сервіси: доступ та відповідальне використання», науково-методичний семінар «Академічна доброчесність – запорука успіху науковця».

Працівники бібліотеки досліджують та вивчають наукові теми, пов'язані з науковим опрацюванням документів, аналізують міжнародні тенденції, що стосуються бібліотечної діяльності, публікуються у фахових виданнях

Університетська бібліотека спроможна не тільки виконувати інформаційно-бібліотечне забезпечення навчального та наукового процесів, а й здійснюють науково-дослідницьку роботу широкого спектру, що є складовою багатогранної діяльності бібліотеки, вивчають та впроваджують нові напрями та форми діяльності, здійснюють наукові дослідження та творчі пошуки.

Наукова діяльність бібліотек розглядається у дослідницькому, методичному, організаційному, освітньому, просвітницькому та видавничому аспектах. Діяльність бібліотеки позначався постійним пошуком та засвоєнням нових напрямів діяльності, вибором нових форм і методів.

Представники бібліотеки є членами університетської секції УБА, беруть участь у семінарах бібліотек ЗВО м. Вінниці, у регіональних, всеукраїнських, міжнародних науково-практичних конференціях та семінарах, форумах, інтернет-конференціях та вебінарах, нарадах директорів бібліотек ЗВО, де піднімаються питання діяльності бібліотек у світлі модернізації вищої освіти, інформатизації суспільства та драматичних сценаріях часу.

Таким чином, у різних сценаріях невизначеності, у викликах сьогодення, спричинених війною, бібліотека ВДПУ ім. М. Коцюбинського залишається надійним інформаційним центром університету. Серед стратегічних напрямів діяльності бібліотеки – формування ресурсів відкритого простору, подальше наповнення та вивчення ефективності використання відкритих наукових та освітніх ресурсів для підтримки освітньої та наукової діяльності; використання концепції відкритої науки та освіти, їх застосування в педагогічних системах вищої освіти.

Список використаних джерел

1. Білоус В.С., Лазаренко Н.І., Коломієць А.М. Інтеграція університетської науки у світовий інформаційний простір. *Вісник Книжкової палати*. 2017. №3. С.19–23.
2. Білоус В.С., Лапшина І.М. Бібліотека Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського в умовах війни. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика*. 2024. №1(35). С. 5–8.
3. Калюжна Н. Упровадження принципів відкритого доступу в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку. *Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері*. 2023. № 1. С. 149–159. DOI: 10.31866/2617-796X.6.1.2023.283984
4. Колесникова Т. Відкриті освітні ресурси та відкриті підручники в контексті укріплення потенціалу лідерства бібліотек ЗВО в доступності знань. *Вісник Книжкової палати*. 2023. № 7. С.3–15. DOI: 10.36273/2076-9555.2023.7(324).3-15
5. Коржилова О. Ю. Відкрита освіта як глобальна освітня система: стан та розвиток. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2014, № 3 (37). С.48–54.
6. Institutional Repositories as a Global Dissemination Tool of Educational and Scientific Information / N. Lazarenko et al. *Encounters in Theory and History of Education*. 2022. Vol. 23. P. 241–258. DOI: 10.24908/encounters.v23i0.15230). URL: <https://ojs.library.queensu.ca/index.php/encounters/article/view/15230>

